

3

ROMANTICKÁ LÁSKA A JINÉ VZTAHY

„Láska“, zaznamenal ve studii o domorodcích z Trobriandských ostrovů svoje pozorování Bronisław Malinowski, „je vášní pro Malézany stejně jako pro Evropany. Trápí tu více, tu méně jejich duši i tělo; dává jim zakusit mučivou touhu, tragedie a skandály; někdy také, leč méně často, prosvětlí nádherně jejich život a naplní jejich srdce nepoznanou radostí.“²⁸ Ze starého Egypta se zachovalo mnoho milostných básní, a některé vznikly už tisíc let před Kristem. Láska je v nich líčena jako něco ochromujícího; podobá se tedy nemoci, ale někdy také léčí:

*Stačí ji spatřit a cítím se krásně!
Jen otevře oči a moje tělo mládne,
a její řeč vlévá do mne sílu;
v jejím objetí všechno ze mne spadne,
- a sedm dní už tomu, co mne opustila!²⁹*

Ačkoli slovo vášeň získalo svůj sekulární význam až v moderní době (na rozdíl od svého staršího užití, kdy znamenalo náboženské zanícení), má smysl

²⁸ Bronisław Malinowski: *The Sexual Life of Savages*. Routledge, Londýn 1929, s. 61.

²⁹ Citováno v Martin S. Bergmann: *The Anatomy of Loving*. Columbia, New York 1987, s. 4.

spatřovat v milostné vášni, v *amour passion*,³⁰ prapůvodní sepětí mezi láskou a sexualitou. Milostná vášeň se vyznačuje naléhavostí, jež ji vyčleňuje z každodenní rutiny, s níž se vsutku nesrovnává. Citové zaujetí druhým je tak nutkavé, že může vést jedince – oba jedince – k tomu, že začnou ignorovat své všední závazky. Milostná vášeň má povahu okouzlení, jež nabývá až podoby nábožné vroucnosti. Celý svět se náhle jeví svěží, člověka ale moc nezajímá, neboť je zcela zaujat předmětem své lásky. Na úrovni osobních vztahů působí milostná vášeň zvláště zhoubně; podobně jako charisma vytrhává člověka z všednosti a činí ho otevřeným k obětem a k radikálním řešením.³¹ Právě proto je, nahlížena z hlediska řádu a povinností, tak nebezpečná. Nepřekvapuje tedy, že milostná vášeň není nikde považována za dostatečný či nutný předpoklad k manželství; v mnoha kulturách ji naopak považují za vážnou překážku sňatku.

Milostná vášeň je jevem víceméně univerzálním. Je ji třeba odlišit, jak ukážu, od romantické lásky, která je kulturně daleko vázanější. V následujícím textu se pokusím vysledovat určité specifické charakteristiky romantické lásky a poukázat na její důsledky. Sleduji zde především analytický zájem; nezajímá mne historie romantické lásky, ani v základním nárysu. Krátký historický exkurs je pro začátek nicméně nutný.

Manželství, sexualita a romantická láska

---

³⁰ Je to Stendhalův termín, ale nesdílím význam, který mu Stendhal přikládá, ani jeho klasifikaci typů lásky. Tu je možno mimochodem poznamenat, že sociální vědy v raných stádiích svého vývoje měly velmi blízko k úvahám o povaze lásky a o rozdílech mezi pohlavími. Stendhal byl silně ovlivněn Destutt de Tracy a mluvil o své práci o lásce jako o „knize o ideologii“. Měl tím na mysli ideový diskurs, ale jeho text nabýval i povahy sociálního výzkumu. Comteovo zaujetí láskou dokumentují jeho pozdní spisy a je doloženo jeho vztahem k Clothilde de Vaux. V průběhu „klasického“ období formace moderní sociologie byly však tyto vlivy odsunuty stranou. Durkheim například, ač o Comtovi rozsáhle pojednává z jiných hledisek, nenachází pro jeho pozdní spisy mnoho porozumění a odkazuje k nim jen s jistým pohrdáním.

³¹ Francesco Alberoni: *Faling in Love*. Random House, New York, 1983.

V předmoderní Evropě se sňatky uzavíraly nikoli na základě vzájemné sexuální přitažlivosti, nýbrž s ekonomickými ohledy. Pro chudé bylo manželství formou organizace zemědělské práce. Život naplněný nekonečnou dřinou byl sotva příznivý sexuálním vášním. Říká se, že v německých a francouzských vesnicích sedmnáctého století byl polibek, pohlazení nebo jiný způsob fyzického vyjádření sexuální náklonnosti u manželských párů něčím spíše výjimečným. Muži však měli mít často dost příležitostí k mimomanželskému sexu.³²

Pro „slušnou ženu“ byla jakákoli prostopášnost otevřeně tolerována jen v aristokratických kruzích. Sexuální svoboda vyplývá z moci a je často jejím výrazem; ženy z aristokracie byly dostatečně svobodné od nároků reprodukce i od práce v domácnosti, aby mohly – ve správný čas a na správném místě – usilovat o svoji vlastní sexuální uspokojení a rozkoš. Samozřejmě to nemělo naprosto nic společného s manželstvím. Mnohé civilizace vytvořily mythy a báje, které nesou poselství, že ten, kdo se snaží založit trvalý vztah na milostné vášni, je proklet.

Zásadní rozdíl mezi „cudnou“ sexualitou v manželství a erotickým či vášnivým charakterem mimomanželských vztahů byl obvyklý i v mnoha mimoevropských aristokraciích. V evropské kultuře se však vynořilo pojetí lásky úzce spojené s křesťanskými morálními hodnotami.³³ Pojetí, podle něhož se člověk Bohu musí cele oddat, aby ho poznal, a skrze toto poznání pozná i sám sebe, se stalo součástí mystické jednoty mezi mužem a ženou. Dočasná idealizace druhého, typická pro milostnou vášeň, se tu propojuje s trvalou

³² Michael Mittenauer a Reinhard Seider: *The European Family*. Blackwell, Oxford 1982, s. 126-9. Toto tvrzení je ale mezi historiky považováno za sporné.

³³ Tento poznatek najdeme v jemném rozpracování u Nilase Luhmanna: *Láska jako vášeň*. xxxxxx, kap. 5.

oddaností k objektu lásky, a už od samého začátku je součástí vztahu i jistá reflexivita.³⁴

Romantická láska, jež o sobě dává vědět od konce osmnáctého století, vyšla z tohoto pojetí a obsáhla do sebe i *amour passion*; od obou se však odlišila. Romantická láska uvedla do individuálních životů ideu narativity - nový prvek, který radikálně rozšířil reflexivitu kultivované lásky. Vyprávění příběhu je jedním ze smyslu „romance“, ale příběh se nyní individualizuje; zahrnul sebe a toho druhého do personalizované narace, která už nijak neodkazuje na širší sociální procesy. Romantická láska se vynořila víceméně současně se vznikem románu: co mají společného je právě ona nově objevená forma vyprávění.

Komplex idejí spojených s romantickou láskou poprvé spojil lásku se svobodou a obojí pojal jako normativně žádoucí stavy. Milostná vášeň vždycky osvobozovala, pouze však v tom smyslu, že představovala rozchod s rutinou a povinnostmi. Právě tato vlastnost *amour passion* ji vydělovala z existujících institucí. Idea romantické lásky se naopak přímo vřadila mezi právě se ustavující vazby mezi svobodou a seberealizací.

V romantickém milostném vztahu má prvek kultivované lásky tendenci převážet nad sexuální vášní. Důležitost tohoto postřehu lze sotva dost zdůraznit. Komplex romantické lásky je z tohoto hlediska historicky stejně neobvyklý jako rysy, jejichž kombinaci odhalil Max Weber v jevu protestantské etiky.³⁵ Láska se osvobozuje od sexuality, objímaje ji; „ctnost“ nabývá pro obě pohlaví nový smysl, přestává znamenat pouze nevinnost, nýbrž i ty kvality charakteru, které vydělují osobu partnera jako „jedinečnou“.

Romantická láska je často spojována s okamžitou přitažlivostí – „láskou na první pohled“. Pokud je okamžitá přitažlivost opravdu součástí romantické

---

³⁴ Beatrice Gotlieb: The meaning of clandestine marriage. in: Robert Wheaton and Tamara K. Hareven: *Marriage and Sexuality in French History*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1980.

³⁵ Max Weber: Protestantská etika a duch kapitalismu. in: Max Weber xxxxxxxxxx

lásky, je třeba ji ostře oddělit od sexuální i erotické posedlosti milostné vášně. Ten „první pohled“ je komunikativním gestem intuitivního pochopení kvalit toho druhého. Je to akt přitažlivosti k někomu, kdo může, jak se říká, udělat ze mne celého člověka.

Idea „romance“ v tom smyslu, jaký nabyla v devatenáctém století, přispěla k sociálním změnám, které ovlivnily společenský život jako celek, je však i jejich výrazem.³⁶ Modernita je neodlučitelná od nadvlády rozumu v tom smyslu, že racionální pochopení fyzických i sociálních procesů nahradilo arbitrární pravidla mystiky a dogmatu. V rozumu se neuplatňují emoce; ty se nacházejí mimo jeho doménu. Ve skutečnosti však došlo v proměňujících se podmínkách každodenního života i k restrukturaaci emocí. Až do počátku moderního věku byly láska, svody, afrodisiaka a nápoje lásky záležitostmi „prohnaných“ mužů a žen, ke kterým se bylo možno obrátit v nouzi, aby člověku pomohli zvládnout vrtochy jeho sexuality. Anebo se bylo možno obrátit na kněze. Osud člověka však byl však v osobních vztazích stejně jako ve všem ostatním svázán s celým kosmickým řádem. „Romance“, jak tomu rozumíme počínaje osmnáctým stoletím, stále sice rezonovala s prioritou konceptů kosmického údělu, ale slučovala je s postojem, který vzhlížel k otevřené budoucnosti. Romance už nebyla, jak tomu bývalo vždycky před tím, specificky nereálným kouzlením s možnostmi v říši fikce. Místo toho se stala potenciální cestou ke kontrole budoucnosti, stejně jako (v principu) formou psychického bezpečí těch, do jejichž životů vstoupila.

Gender a láska

Říká se, že romantická láska je intrika mužů, zosnovaná tak, aby ženskou mysl naplnila bláhovými a nereálnými sny. Tento názor však nedokáže vysvětlit

³⁶ Lawrence Stone: *The Family, Marriage and Love in England 1500 – 1800. Pelican, Harmondsworth 1982, str. 189 a n.*

všeobecnou přitažlivost romantické literatury anebo to, že právě ženy hrály tak velkou roli při jejím šíření. „V království sotva existuje mladá žena“, píše s lehkým přeháněním autor v *The Lady's Magazine* roku 1773, „která by nepřečetla s velkým aviditý zaujetím celou řadu romancí a románů.“ Takové publikace, pokračuje autor trpce, „působí k narušení vkusu.“³⁷ Stoupající příliv romantických novel a románů – a mnohé z nich jsou psány ženami – zaplavuje od počátku devatenáctého století police knihkupectví, a přival neustává.

Vzestup komplexu romantické lásky musíme chápat ve vztahu k několika souhrnným vlivům, jež působí na ženy zhruba od konce osmnáctého století dodnes. Prvním bylo vytvoření domova, o kterém jsme už mluvili; druhým byla změna vztahů mezi rodiči a dětmi; třetím pak to, co někteří nazývají „objev mateřství“.³⁸ Všechny tyto vlivy byly rychle integrovány do společenského statusu žen.

Ať už má Aries ve svém známém díle, které tvrdí, že dětství je docela nedávným společenským výtvorem,³⁹ pravdu anebo ne, je mimo pochybnost, že vztahy mezi rodiči a dětmi se v průběhu represivní viktoriánské éry zásadně změnilly, a platí to pro všechny sociální třídy. Přísnost viktoriánských otců je legendární. V druhé polovině devatenáctého století však už byla v domácím prostředí v některých ohledech na ústupu. Přímá vláda muže nad domácností, přirozená a pochopitelná, když byla domácnost základní produkční jednotkou, začala slábnout s oddělováním pracovního místa a domácnosti. Svrchovanou moc měl v rodině nepochybně stále otec, ale rostoucí důraz na citovou vřelost ve vztahu mezi rodiči a dětmi její užití změkčoval. Ženská kontrola nad výchovou dětí vzrostla, když se rodiny začaly zmenšovat a dítě začalo být vnímáno jako křehký a zranitelný tvor, potřebující dlouhodobou emocionální

---

³⁷ Tamtéž, s. 189.

³⁸ Ann Dally: *Inventing Matherhood*. Londýnm Burnett 1982. Srovnej též Elizabeth Badinter: *Myth of Matherhood*. Londýn, Souvenir 1981.

³⁹ vyšlo-li česky, odkaz, i když ho Giddens nemá

kultivaci. Centrum domácnosti se posunulo, jak to vyjádřila Mary Ryan, „od otcovské autority k mateřské afektivitě“.⁴⁰

Idealizace mateřství byla jedním z prvků moderní konstrukce mateřství a čerpala nepochybně přímo z některých hodnot, přisuzovaných romantické lásce. Představa „manželky a matky“ posilovala „dvoupohlavní model“ aktivit a citění. Ženy začaly být muži chápány jako odlišné od mužů – nepoznatelné, protože jejich doménou byl svět mužům cizí. Myšlenka, že pohlaví jsou si vzájemně tajemstvím je prastará a různé kultury ji vyjadřují v rozličných podobách. Zřetelně novým prvkem však byla asociace feminity s mateřstvím jako kvalitou osobnosti – kvalitou, která se stávala součástí všeobecně přijímané představy o ženské sexualitě. Jak podotýkal jeden článek o manželství, publikovaný v roce 1839, „muži přísluší vláda nad manželčinou osobou a chováním. Jí přísluší vláda nad jeho sklony: on vládne zákonem, ona přesvědčováním... Královstvím ženy je říše něhy... její příkazy mají podobu objetí a pohlazení, její hrozbou jsou slzy.“⁴¹

Romantická láska byla ve své podstatě feminizovanou láskou. Jak ukázala Francesca Cancian, až do konce osmnáctého století, pokud se vůbec mluvilo o lásce v souvislosti s manželstvím, myslela se tím láska v širším slova smyslu, vztažená k vzájemné odpovědnosti muže i ženy za chod domácnosti anebo hospodářství. Takže Benjamin Watsworth v knize *Well-Ordered Family*, která se objevila těsně za přelomem do minulého století, psal o manželském páru, že „povinnost lásky mezi nimi je vzájemná, každý ji musí konat k tomu druhému.“⁴² S rozdělením sfér kompetence byla to však žena, kdo měl o lásku v páru pečovat především. Romantická láska byla spojována s ženskou subordinací v domácnosti a její relativní izolací od vnějšího světa. Rozmach

---

⁴⁰ Mary Ryan: *The Cradle of the Middle Class*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981, s. 102.

⁴¹ Francesca M. Cancian: *Love in America*. Cambridge: Cambridge University Press 1987, s. 21.

⁴² Citováno tamtéž, str. 15.

jejích principů byl ale zároveň výrazem ženské síly, paradoxním potvrzením ženiny autonomie tváří v tvář deprivaci.

Napětí mezi romantickou láskou a *amour passion* bylo zvládáno oddělením pohodlí domácího prostředí od sexuality milenky nebo kurvy. Toto rozdělení zajisté podporovalo mužský cynismus, ten však musel zároveň implicitně akceptovat feminizaci „slušné“ lásky. Existence „dvojí morálky“ ženám takové východisko nenabízela. Splynutí idejí romantické lásky s mateřstvím však umožnilo ženám vybudovat nové teritorium intimacy. Ve viktoriánské době ztratilo mužské přátelství mnoho ze svých kvalit vzájemného souručenství, které k sobě muže drželo. Bylo odsunuto do marginálních aktivit, jako je sport či jiné záliby, anebo do nasazení v boji. Pro mnoho žen se vývoj ubíral opačným směrem. Jako specialistky na záležitosti srdce setkávaly se ženy na bázi osobní a sociální rovnosti v rozsahu širokého spektra třídních rozdílů. Přátelství pomáhalo ženám zvládat manželská zklamání, ale mělo pro ně hodnotu i samo o sobě. Ženy začaly o přátelství mluvit v termínech lásky, jak to muži dělali vždycky, a našly v něm pro sebe ideální zpovědnici.⁴³

Dychtivá konzumace romantických příběhů a novel byla svého druhu svědectvím pasivity. Ženy hledaly ve fantaziích, co jim bylo odepřeno v realitě. Z tohoto hlediska byla nereálnost romantických příběhů svědectvím jejich slabosti, jejich identity frustrované v konfrontaci se skutečným sociálním světem. Romantická literatura však byla (a stále je) zároveň literaturou naděje, jakýmsi útočištěm. Často odmítá ideu domáckosti jako jediný dosažitelný ideál. V mnoha romantických příbězích hrdinka po flirtu s jiným typem mužů objeví půvab a hodnotu spolehlivého člověka, který bude manželem, na němž chce

---

⁴³ Nancy Cott: *The bonds of womanhood*. New Haven, Yale University Press, 1977; Janice Raymond: *A Passion for Friends*. London, Woman Press, 1986.

být závislá. Stejně často je však jejich pravým hrdinou skvělý dobrodruh, který jde nezvedeně životem, pohrdaje konvencemi.

Dovolte mi shrnout, co bylo dosud řečeno. Romantická láska se oddělila od milostné vášně, ač z ní v sobě zachovala jistá rezidua. *Amour passion* nikdy nebyla základní sociální silou takové povahy, jakou byla (a pro mnohé stále je) zhruba od konce devatenáctého století až docela donedávna romantická láska. Rozšíření konceptu romantické lásky se spolu s ostatními sociálními změnami podílelo na závažných proměnách, dotýkajících se manželství a celého dalšího kontextu osobního života. Romantická láska předpokládá určitý stupeň sebezkoumání: Co k tomu druhému cítím? Jaké jsou jeho či její city ke mně? Jsou naše city dost „pevné“, aby se na nich dal postavit dlouhodobý vztah? Zatímco *amour passion* vykoření člověka chaoticky, romantická láska ho vydělí ze sociálních okolností jiným způsobem. Uvádí ho na trajektorii s dlouhým časovým horizontem, orientuje je ho k očekávatelné, leč tvárné budoucnosti; vytváří pro pár „sdílenou historii“, která mu pomáhá vydělit budovaný manželský vztah z ostatních aspektů rodinné organizace a dodat mu jedinečnou prioritu.

Od samých svých nejranějších počátků otevírá romantická láska otázku intimity. Neslučuje se s chlípností, ani se zemitým sexem. Ne snad proto, že milovaný je idealizován – i když také o to běží – nýbrž proto, že předpokládá psychickou komunikaci, souznění duší, které samou svou povahou člověka napravuje. Ten druhý, jsa tím, kým je, představuje odpověď na vlastní neúplnost, kterou si člověk nutně ani neuvědomuje – dokud se nezamiluje. Je to neúplnost vlastní identity: v jistém smyslu teprve s ním či s ní jsem celý.

Romantická láska přetvořila *amour passion* ve zvláštní sadu přesvědčení a idejí, orientovaných k transcendenci. Romantická láska může skončit tragicky, může nás dovést k hrozným věcem; může nás však také přivést k triumfálnímu

překonání kompromisů a banálních limitů všednosti. Taková láska projektuje v dvojím smyslu: projektuje vztah k idealizovanému druhému, a projektuje také sled budoucích událostí ve spojení s ním. Ačkoli se mnoho autorů soustřeďuje na její první rys, její druhý rys je přinejmenším stejně důležitý a v jistém smyslu zdůrazňuje ten první. Snová, fantazijní povaha romance, jak byla psána v populární literatuře druhé poloviny devatenáctého století, si vysloužila pohrdání a výsměch od racionálních kritiků, mužů i žen, jež v ní viděli jen absurdní či dojemný eskapismus. Sledována z úhlu, který tu nabízím, však romance představuje vzdorné myšlení deprivovaných – a v devatenáctém století i později se podílela na velké přeměně podmínek osobního života.

V romantické lásce je pohlcení tím druhým, charakteristické pro *amour passion*, zabudováno jako charakteristický prvek „smělé výpravy“. Tato „smělá výprava“ je odyseou, při které vlastní identita nabývá na hodnotě objevem toho druhého. Je to aktivní počin, a právě tím se moderní romance odlišuje od středověkých romantických legend, v nichž hrdinka sehrává obvykle pasivní úlohu. Ženy v moderních romantických novelách jsou vesměs nezávislé a statečné a důsledně se podle toho chovají.⁴⁴ Motiv dobývání nemá s těchto vyprávěních podobu mužského sexuálního vítězství; hrdinka potká muže a obměkčí jeho srdce, ač mu byla původně lhostejná a on na ni nedbal, nechovali se k ní rovnou nepřátelsky. Hrdinka v něm aktivně vybudí lásku. Začne jím být milována, protože miluje, a tím dokáže rozptýlit jeho lhostejnost a přeměnit jeho antagonismus v oddanost.

Pokud je étos romantické lásky chápán jen jako způsob, jak žena získává pana Pravého, pak je vskutku povrchní. Ač je to v literatuře, stejně jako v životě, občas podáváno tímto způsobem, zjetí srdce toho druhého je ve skutečnosti procesem tvorby vzájemné biografické narace. Heroína tu zjevně

---

⁴⁴ Janice A. Radway: *Reading the Romance*. Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1984.

nezkrotnou maskulinitu objektu své lásky ochočí a zjemní tak, aby se vzájemná náklonnost mohla stát hlavní vůdčí silou jejich společného života.

Bytostně subverzivní charakter komplexu romantické lásky byl dlouho zvládnán asociací lásky s manželstvím a mateřstvím; a také ideou, že pravá láska, jakmile ji jednou nalezneme, trvá navždy. Když manželství – pro většinu populace – prakticky *bylo* navždy, strukturální kongruence mezi romantickou láskou a sexuálním partnerstvím byla nepochybná. Výsledkem mohly často být dlouhá léta nešťastného života, způsobená nejasným vztahem mezi láskou jako klíčem k manželství a požadavkem vydržet v něm. Fungující, i když nijak zvlášť uspokojující manželství však mohlo být udrženo dělbou práce mezi pohlavími s doménou muže v placeném zaměstnání a ženou vládnoucí domovu. Ukazuje nám to, jak důležité bylo omezení ženské sexuality do manželství jako znak „slušné“ ženy. Právě to totiž umožňovalo mužům současně si udržet odstup od buržoasní sféry intimity a zároveň zachovat ženám metu provdat se jako jejich základní zájem.

